

PAPER DETAILS

TITLE: Dede Korkut Hikâyelerinde Yaratıcı Düşünce ve Yaratıcı Kisilik Özellikleri

AUTHORS: Keziban TEKSAN

PAGES: 226-237

ORIGINAL PDF URL: <https://www.anadiliegitimi.com/tr/download/article-file/283459>

Dede Korkut Hikâyelerinde Yaratıcı Düşünce ve Yaratıcı Kişilik Özellikleri

*Keziban TEKŞAN**

Öz

Her alanda yaşanan hızlı değişim insanları düşünmekten, sorgulamaktan uzaklaştırmakta gün geçtikçe insanlar yeni sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunun için insanların yaratıcı düşünmeleri ve davranmaları gerekir. Çünkü yaratıcı düşünce, bir sorun, olay ya da duruma çok yönlü bakabilmeyi, sayısız fikir ve çözüm üretebilmeyi sağlar. Bu araştırmanın amacı yaratıcı düşünce ve yaratıcı kişilik özellikleri açısından Dede Korkut hikâyelerini incelemektir. Dede Korkut hikâyeleri, Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. Araştırma sonucuna göre hikâyelerde, Dede Korkut, Basat, Buğaç Han, Kan Turalı, Karaçuk Çoban, Dirse Han'ın Hatunu ve Selcen Hatun gibi kahramanların yaratıcı düşündükleri, yaratıcı kişilik özellikleri taşıdıkları ve yaratıcı bir tavır sergiledikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı düşünce, yaratıcı kişilik özellikleri, Dede Korkut.

Creative Thinking and Creative Personality Traits in Dede Korkut Stories

Abstract

Rapid changes in all walks of life distance people from thinking and questioning, and people face new problems every day that goes by. Therefore, people are required to think creatively and behave accordingly because creative thinking enables people to view a problem, event, or a situation from multiple perspectives and produce numerous ideas and solutions. The aim of this study is to analyze Dede Qorqut Stories in terms of creative thinking and creative personality traits. Dede Qorqut stories are one of the most important works in the Turkish literature. According to the results, it was determined that heroes such as Dede Qorqut, Bugac Khan, Kan Turali, Karacuk the Shepherd, the wife of Dirse Khan, and Lady Selcen thought creatively, had creative personal traits, and behaved in a creative manner.

Keywords: Creative thinking, Creative personality traits, Dede Qorqut

Giriş

Hızla gelişen teknoloji ve artan bilgi, eğitimcileri yeni yöntemler geliştirmeye yöneltmiştir. “Bilginin üretim, yayılım ve kullanım hızı arttıkça düşsel becerilerimize daha çok ihtiyaç duymaktayız. Dolayısıyla bu becerimizin kendi doğal gelişimiyle yetinmeyip, özel çabalarla etkinliğini artırmalıyız” (Yıldırım, 1998: X). Artık hazır bilgiyi ezberlemek yerine bilgiye ulaşma, bilgiyi farklı alanlarda kullanma, bilgiyi yeniden yapılandırma ve günlük problemlere çözümler üretmek gibi becerileri geliştirmenin yolları aranmaktadır. Eğitimin hedefleri de bu becerileri kazandırmaya yöneliktir. “Sosyal açıdan eğitimin en önemli işlevi öğrencilerin ülke sorunlarını anlama ve çözme kapasitelerini

* Doç.Dr.Keziban Tekşan, Ordu Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Ordu, kezibanteksan@gmail.com

geliştirmektir. Temel insan hakları açısından da eğitimin öğrencilerin yeteneklerini ortaya çıkarması ve uygun değer düzeyde geliştirmesi beklenir.”(Özden, 1999: 121). Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları arasında yer alan “Öğrencileri beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek ” (MEB, 2005:1) maddesi bu konuya vurgu yapar. İlköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki ders programlarında da öğrencilere yaratıcı düşünce becerileri kazandırmak amaçlanmıştır. Çünkü her alanda yaşanan hızlı değişim insanları düşünmekten, sorgulamaktan uzaklaştırmıştır. “Bugün, her alanda bilimsel ve teknik bulgulara dev adımlar atılmakla beraber bu bulguların sosyal yönleri ihmal edilmiştir. Artık eğitimde yaratıcı öğrenim ön plana alınmalıdır.” (Yavuz, 1996: 2). Bu durum toplumlar için daha çok düşünen, yaratıcı kişilik özelliklerine sahip bireyler yetiştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Basitçe yapılacak tanımların içine sığmayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olan yaratıcılık kavramı, bilişsel, duyuşsal ve devinişsel etkinliklerde, yeni bir söylem, davranış, tutum, beceri, ürün ve yaşam felsefesi olarak ele alınmaktadır. Yaratıcılık, insan yaşamının ve insanlığın evriminin tüm yönlerinde yer alan temel bir yetenek olarak kabul görmektedir. (San, 2004). Dolayısıyla sanattan, ekonomiye, siyasetten, eğitime her alanda yaratıcılık en etkili kavram olmaya devam etmektedir. Bundan dolayı yaratıcılığın tek ve ortak bir tanımı yapılamamaktadır. Alanla ilgili kaynaklarda daha çok bu alandaki çalışmalarıyla dikkat çeken Torrance’nın tanımı aktarılmaktadır. “Yaratıcılık (creativity) sorunlara, bozukluklara, bilgi eksikliğine, kayıp ögelere, uygunsuzluğa karşı duyarlı olma; güçlüğü tanımlama, çözüm arama, tahminlerde bulunma ya da eksikliklere ilişkin denenceler geliştirme, bu denenceleri değiştirme ya da yeniden sınama, daha sonra da sonucu başkalarına iletmektir.” (Sungur, 1997: 14). Bu tanım bireyin çevresine karşı duyarlı olmasını çevresinde olan bitenleri görmesini, anlamasını ve düşünmesini gerekli kılmaktadır. Bunun için yaratıcı bireyin içsel motivasyonu, bilişsel yetenekleri ve konuyla ilgili uzmanlığının bileşiminden meydana gelen ve dışarıdan yönlendirilebilen bir unsur da gereklidir (Çiçek ;2011). Birey bu süreçte daha önce bilinen düşünce ve nesneler arasında yeni bağlantılar kurabilir. Zaten yaratıcı düşünce bağlantı kurucu düşünce diye de tanımlanmaktadır (Rawilson ,1995). Daha önce aralarında ilişki bulunmayan düşünceler ve nesneler arasında bağlantı kurma becerisi olan yaratıcılık, en kısa tanımıyla “Alışılmamış ilişkileri algılayabilmektir.” (Haafele’den aktaran, Sungur, 1997: 14). En geniş şekliyle ise yaratıcılık, “Var olan kalıpları yıkmak, başkalarının yaşantılarına açık olma, alışılmışların dışına çıkma, bilinmeyenlere doğru bir adım atma, empoze edilmiş düşünce çizgisini kırma ve yeni bir düşünce çizgisi ortaya koyma, belli bir problem için değişik alternatif çözümler geliştirme, başkalarının izlediği yoldan çıkma, başka şeylere yol açan yeni bir şey bulma, yeni bir ilişki kurma, yeni bir düşünce ortaya

koyma, bilinmeyen yeni bir teknik ve yöntem icat etme ve insanlara yararlı olan bir aracı veya bir aygıtı bulma” (Rıza, 2000: 12) diye tanımlanmıştır. Tanımların ortak noktası “yaratıcı düşünce”nin “duruma uygun ve yararlı” bir ürün ya da fikir üretmeye yönelik düşünme süreci olduğudur” (Çiçek,20011: 79).

Yaratıcı düşünce her şeyden önce üretken ve özgür bir düşüncedir. Bir sorun, olay ya da duruma çok yönlü bakabilmeyi, sayısız fikir ve çözüm üretebilmeyi gerektirir. Bunun için bireyin esnek düşünebilmesi, olaylara ve sorunlara herkesten farklı bakabilmesi, sorunun büyüklüğü karşısında korkmayacak kadar cesur olması ve kendini adaması gerekir. Sorunun çözümünü ya da ürünü hayal edebilmeli, sezgilerine güvenmelidir. Bunun için yaratıcı bireyler mevcut bilgiler arasındaki ilişkileri yeniden sorgulamalı, alışılmış kalıpları olumlu yönde değiştirebilmelidir. Bugüne karar yapılan çalışmalarda kavramla ilgili çeşitli modeller geliştirilmiş, ancak yaratıcılığın boyutları, niteliksel özellikleri ve bu özelliklerin dağılımı objektif bir şekilde belirlenememiştir .(Özden, 1999; Üstündağ, 2011; Demirci, 2007). Başlangıçta Torrance tarafından geliştirilen akıcılık, esneklik, orijinallik, detaylandırma ve yeniden yapılandırma gibi özelliklere, diğer araştırmacılar sorunlara karşı duyarlılık, sorunları tanıyabilmek, imgeleme, çocuk gibi olma, analogik düşünme, değerlendirme, analiz, sentez, dönüştürme, sınırları aşma, sezgi, tahmin, yarım bırakmama, konsantre olma, mantıksal düşünme, sıra dışı bağlantılar kurma, spontan, belirsizliklerden korkmama ve özerklik gibi yeni yetenek alanları eklemiştirler (Özden, 1999: 121-129). Bu yeteneklerden biri veya bir kaç her insanda az ya da çok bulunmaktadır. Ancak zekâ, yaş, cinsiyet ve çevre gibi birçok değişken yaratıcılığı olumlu ya da olumsuz etkilemektedir (Sungur, 1997; Özden, 1999; Yavuz,1996; Yıldırım, 1998). Bununla beraber yaratıcı düşünen bireylerin ortak ve belirgin kişilik özelliklerine sahip oldukları yapılan araştırmalarla tespit edilmeye çalışılmakta ve bu konu uzun süredir de incelenmektedir. Kaynaklarda yaratıcı kişiler genellikle rahat düşünebilen, esnek ve ıraksak düşünme yetenekleri açık, meraklı, geleneklere daha az bağımlı ve daha az biçimsel, bilgileri geniş, ilgi alanları çok çeşitli olarak tanımlanmaktadır (Sungur, 1997; Özden, 1999; Yavuz, 1996). Torrance’a göre yaratıcı kişilik özellikleri birbirine zıt ve çelişkili nitelgeler ve uçlarda gezinen (seksen sekiz) sıfattan oluşmaktadır. Yine ona göre yaratıcı bireyler düzensizliğe, karışıklığa karşı toleranslı, macerayı seven, duygusal, baskın, aşırı düzenden rahatsızlık duyan, mükemmeliyetçi, kararlı, kimi zaman memnuniyetsiz, sağlık kurallarına uymayan, görgü kurallarına karşı, cesur, hep yapıcı eleştirilerde bulunan, toplumsal kurallara önem veren, çekingen, gizemli olana ilgi duyan, başkalarının farkında olan, diğer insanların varlığının da farkında olan, sevecen, her zaman bir şeyler yaparak şaşırtan, karmaşık olana ilgi duyan, zor işlerle uğraşmayı seven, başkalarını da düşünen, asla canı sıkılmayan, içine kapanık, alışılmamış uğraşlarla vakit geçiren, duyarlı, oldukça meraklı, yalnızlıktan hoşlanan, çalışkan, enerji dolu, her şeyde bir kusur bulan, sezgileri güçlü, başkalarından farklı düşünüyor olmaktan korkmayan, ticaret yeteneğinden yoksun,

ısrarcı, zihni sürekli bir sorunla meşgul, arada bir gerileyen, utangaç, azimli, ürkek, inatçı, uzak amaçlar için çabalayan, çok yönlü gibi kişilik özelliklerine sahip olabilirler (Sungur,1997: 25-27). Kaynaklarda benzer yaratıcı kişilik özellikleri sıralamaları yer almaktadır. (Özden, 1999; Yavuz, 1996). Bu özelliklere göre yaratıcı bireyin öncelikle zihinsel becerilere sahip olması gerekir. Çünkü yaratıcılık sorunları tanımayı, akıcı fikirler üretmeyi ve sorunu çözmeyi gerektir. Bunu yaparken var olan bilgileri bilmeli ve yeniden farklı bağlantılar kurmalıdır. Sorunları görmek ve tanımak için duyarlı olabilen, riskleri üstlenebilen, enerji dolu, şakacı, motivasyonu yüksek ve herkesten farklı olan kişilik özellikleri gerekmektedir. Dolayısıyla yaratıcılık hem zihinsel hem de belli kişisel özelliklere bağlı yenilikçi bir süreçtir. Bunun için günümüz toplumlarının kendine güvenen, enerji dolu, coşkulu, esnek düşünen, sorunlara duyarlı ve çözüm üreten yaratıcı kişilik özellikleri taşıyan bireylere olan ihtiyacı her geçen gün daha çok artmaktadır. Bu nedenle eğitim programlarında öğrencilere yaratıcı düşünceyi öğretme ve geliştiren çalışmalara yer verilmektedir. Yaratıcı düşünce ve yaratıcı kişilik özelliklerini yansıtan kahramanların bulunduğu edebi metinler bu amaçla kullanılabilir. Çünkü edebi eserin bizzat kendisi yaratıcı bir eserdir. Özellikle anonim halk edebiyatı halkın yaratıcı yönünü yansıtır. “Halkın kültürel manevi âlemini meydana getiren manevi servetini zenginleştiren, onun manevi siyasi mefkûresinin ürünü halk yaratıcılığı, sanatsal söz sanatı halk edebiyatı, folklordur.” (Ağayev, 2000: 58). Halk yaratıcılığını yansıtan en önemli eserlerinden biri de Dede Korkut hikâyeleridir. Köprülü, “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysanız yine de Dede Korkut ağır basar.” (Ergin, 1971: X). diyerek Türk edebiyatındaki önemini vurguladığı eser için Gökyay da “Dede Korkut Hikâyeleri, hiçbir zaman tazeliğini yitirmeyen, eskimeyen yetişmekte olan bir genç kızın bugünden yarına artan güzelliğini taşımaktadır.” (1980:9) diyerek her zaman yeniliğini koruyacak bir eser olduğunu belirtir. Dede Korkut hikâyelerinin dilden edebiyata, tarihten coğrafyaya, pek çok alana kaynaklık eden çok yönlü bir eser olması, ona bu paha biçilmez değeri kazandırmaktadır. Hiç eskimeyen, her zaman yeniliğini koruyan Dede Korkut hikâyeleri yaratıcı düşünce açısından da incelenmeye değer bir eserdir.

Yöntem

Çalışma nitel araştırma olarak planlanmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım, 1999: 10). Nitel araştırmada veri toplama yöntemlerinden biri dokümanlardır. Çalışmada Muharrem Ergin’in hazırladığı, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Dede Korkut Kitabı-I adlı kaynak veri toplamada kullanılmıştır. Araştırma, Dede Korkut hikâyelerindeki kahramanları yaratıcı düşünce ve yaratıcı kişilik özellikleri açısından incelemeyi amaçladığından incelemede doküman analizi

kullanılmıştır. Doküman analizi, çalışmada kullanılacak dokümanların elde edilip belirli bir sistem içerisinde inceleme işlemidir (Karasar, 2008; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Bulgular

Dede Korkut Hikâyelerinde Yaratıcı düşünce ve Yaratıcı Kişilik Özellikleri Taşıyan Kahramanlar

Dede Korkut hikâyelerinin transkripsiyonu üzerine, değişik araştırmacılar çalışmıştır. Bu çalışmada Muharrem Ergin'in hazırladığı, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Dede Korkut Kitabı I,adlı eser esas alınmıştır. Dede Korkut hikâyelerindeki Dede Korkut, Basat, Buğaç Han, Kan Turalı, Karaçuk Çoban, Dirse Han'ın Hatunu ve Selcen Hatun gibi kahramanların yaratıcı düşünce, yaratıcı kişilik özellikleri ve yaratıcı bir tavır sergileme açılarından incelenmişlerdir.

Dede Korkut

Hikâyelere adını veren Dede Korkut, aynı zamanda hikâyelerin anlatıcısıdır. Her hikâyede bulunur ve diğer hikâye kahramanları arasında bütünleştirici, bağlayıcı bir rol oynar. Ercilasun(2002)'un ifadesiyle o, “şemsiye şahsiyet”tir. Hikâyelerde bir kahraman olmaktan çok toplumsal bir görev üstlenmiştir. Bu toplumsal görevlerden birincisi bir çeşit kimlik edinme olan, yiğitlik gösteren erkek çocuklara isim koymak görevidir. İkincisi problem çözücülük görevidir. Hikâyelerde kimin başı sıkışsa, kimin bir müşkülü varsa akla gelen ilk ve tek isim Dede Korkut'tur. Çünkü Dede Korkut bir bilgedir, bir düşünürdür ve her zaman akıl danışılan, gelecekte haber veren, sorunların çözümünde yardımı istenen ulu bir kişidir. “Korkut’a sıfat olarak verilen ve kitabın türlü yerlerinde geçen “Dede” unvanı ile mukaddime bölümünde dört kere geçen “Ata” unvanının her ikisi de aynı anlamdadır. Korkut “Dede” dir. Çünkü herkesten çok yaşamış ve herkesten çok bilmektedir. Korkut “Ata”dır. Çünkü Oğuzların bilicisi ve doğru yol göstericisidir.” (Tunçdöken,2009: 10). O her soruna karşı duyarlıdır ve mutlaka çözüm yolu bulur. Hikâyelerde problemler genellikle kuvvet(cesaret) akıl ve iman gücüyle çözülür. Dede Korkut ise problemleri en çok akıl gücüyle çözmüştür; bir iki yerde ise iman gücünü kullanmıştır. Sonuncu görevi ise kız isteme ve zafer gibi kutlamaları yapma gibi yüce bir görevdir. Çünkü Dede Korkut, Oğuzların bir ozanıdır; her kutlama ve eğlencede kopuz çalıp destan söyler (Ergin, 2011: 26). Türk kültüründe ozanlar önemli bir yere sahiptirler ve toplumdan büyük saygı görürler. Dede Korkut'un bu toplumsal görevleri üstlenmesinin sebebi onun “tam bilici” olmasından ileri gelmektedir. Bu durum hikâyelerin mukaddime bölümünde şöyle açıklanır: “Resul aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyından Korkut Ata dirler bir er kopdı.. Oğuzun ol kişi tamam bilicisi-y-idi. Ne dir-ise olur-idi. Gayıbdan dürlü haber söyler-idi. Hak Ta’ala anun könlüne ilham ider-idi.... Korkut Ata, Oğuz kavminin müşkülünü hall ider-idi. Her ne iş olsa Korkut Ataya tanışmayınca işlemezler-idi.Her ne ki buyursa kabul iderler-idi. Sözin tutup tamam

iderler-idi” (Ergin, 2011: 75). Bütün bu özellikler Dede Korkut’un yaratıcı düşünen yaratıcı kişilik özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

Dede Korkut’un en belirgin yaratıcı kişilik özelliği, problemlere yaklaşımı ve problem çözme becerisidir. Zaten alanla ilgili kaynaklarda yaratıcılık da “Sorunlara, aksaklıklara, bilgi eksikliklerine, kayıp öğelere, uyumsuzluğa karşı duyarlı olma ve güçlüğü tanımlama, güçlüğe çözüm arama ve kestirimde bulunmak.”(Özden, 1999: 122) diye tanımlanmaktadır. Çoğu zaman da yaratıcılık, problem çözme diye algılanmakta ve problem çözme becerisinin yaratıcılığı geliştirdiği ve ateşlediği düşünülmektedir. Problemlerin çözüme kavuşması kimi zaman yeni fikirlerle, kimi zaman var olan bilgileri yeniden düzenleyerek kimi zaman da yeni buluşlarla mümkün olmaktadır. (Senemoğlu; 2013).

Dede Korkut, hikâyelerde sorunlara duyarlı ve sorunlara çözüm bulan yaratıcı bir kişilik özelliği gösterir. Hikâyelerde kimin başına bir şey gelse ilk akla gelen kişi Dede Korkut’tur. Mesela, “Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek” hikâyesinde Banu Çiçek’in evlenmesine karşı çıkan ağabeyi Deli Karçar’ı ikna edecek tek kişi Dede Korkut’tur. O, Deli Kaçar’ın akıl almaz isteklerine karşı bulduğu yaratıcı fikirle problemi çözer. Çünkü Dede Korkut, risk alabilen kendine güvenen ve bilgisinden güç alan yaratıcı bir kişidir. Deli Kaçar’ın kız kardeşini isteyen öldüreceğini bildiği için sezgi gücüyle tedbirini önceden düşünerek, ansızın kaçma kovalama olur diye, yanına iki şahbaz yüğrük at ile bir keçi-başlı Geçer aygır bir de toklu-başlı Doru aygır ister (Ergin, 2011: 125). Deli Kaçar onu kovaladığında Dede Korkut’un bu sezgisinde yanılmadığı görülür. Yaratıcı düşüncede sezgiler çok önemlidir. Çünkü insan üzerinde düşündüğü konuyla ilgili olarak vardığı sonuçları her zaman kavramlarla veya sembollerle ifade edemez, o zaman sezgi ya da içe doğma dediğimiz kavram ortaya çıkar (Yıldırım, 1998: 68). Dede Korkut da hikâyelerde sezgi gücüyle birçok problemi çözen yaratıcı bir kişiliktir. Mesela, Deli Kaçar’dan kız kardeşini isterken insan karakteri hakkındaki bilgi ve tecrübesinden yararlanır. Kızı istemeden önce “Karşu yatan kara tağun aşmağa gelmişem/Akindılı görklü suyunu kiçmege gelmişem/Gin etegüne tar koltuğuna kısılmağa gelmişem” (Ergin, 2011: 125-126) diyerek sahip olduğu bilgi ve düşünceleri farklı alanlarda yeniden kullanarak Deli Karçar’ı yüceltmıştır. Deli Karçar kız kardeşinin evlenmesine karşılık bazı isteklerde bulunur. “Bin aygır dileyüpdür kim kısırağa aşmamış ola, bin dahı buğra diledi kim maya görmemiş ola, bin de koç dileyüpdür koyun görmemiş ola, bin de kuyruksuz kulaksuz köpek diledi, bin dahı haraça karaça püreler diledi.” (Ergin, 2011: 127). İstekler karşılanır ve yine Dede Korkut tarafından Deli Karçar’a götürülür. Pireleri görmek isteyen Deli Karçar’a Dede Korkut , “Hep bir yirde dirüp-dururam, gel gidelüm semüzin al aruğın ko” diyerek Deli Kaçar’ı pirelerin içine koyar. Bu çözüm hem çok özgün hem de etkilidir. Pirelerden bunalan Deli Karçar, medet dileyerek Dede Korkut’tan yardım diler. Çözümü bulan yine “Var, oğul, kenüini suya ur” diyen Dede Korkut’tur. (Ergin, 2011: 129).

Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü hikâyede Aruz Koca, yıllar önce ormanda düşüp arslan tarafından büyütülen oğlunu bulup eve getirir, oğlan evde durmaz ormana kaçar. Bu problemi yine Dede Korkut çözer. Aynı hikâyede Oğuz'un başına bela olan Tepegöz ile anlaşmak görevi de Dede Korkut'undur.

Görüldüğü gibi Dede Korkut'un toplum içinde problem çözücü ve birleştirici rolü vardır. Aynı zamanda "Dede Korkut, enerji ve dinamizm doludur, bu enerji ve dinamizm öldürmeye ve yıkmaya yönelik değil, ayrılmış olanı birleştirmeye, uyumsuzlara uyum kazandırmaya yöneliktir." (Günay, 1998: 129). Yaratıcı kişilik özelliklerinden biri de enerji dolu olmak, kendine güvenmek, risk üstlenmek, estetik değerlere sahip olmaktır. Her şölende Dede Korkut'un gelip kopuz çalıp destan düzmesi onun estetik yönünü duygusal coşkunluğunu gösterir. Mesela Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyını Beyan İder adlı hikâyenin son bölümünde Dede Korkut'un söylediği sözler bu duruma güzel bir örnektir. "Dedem Korkut boy boyladı soy soyladı, bu Oğuz-nameyi düzdi koşdı böyle didi.

Anlar dahı bu dünyaya geldi kiçdi

Karvan kibi kondı köçdi

Anları dahı ecel aldı yir gizledi

Fani dünya yine kaldı

Gelimlü gidimlü dünya

Son uçı ölümlü dünya

Kara ölüm geldüğünde kiçit virsün. Sağlığ ile sağınçın devletün Hak artursun. Ol öğdügüm yüce Tanrı dost olubanı meded irsün. Yöm vireyim hanum: Yirlü kara tağların yıkılmasun. Kölgelüçe kaba ağacın kesilmesün, kamın akan görklü suyun kurımasun, kanatların uçları kırılmasun, Çapar-iken ağ boz atun büdrimesün, çalışanda kara Polat öz kılıcın gedilmesün, dürtişür-iken ala gönderün ufanmasun, ağ pürçeklü anan yiri behişt olsun, ağ sakallu baban yiri uçmağ olsun, Hak yanduran çırağın yana tursun, kadir Tanrı seni namerde muhtac eylesün hanum hey." (Ergin ,2011: 95) "Milli destanın dördüncü vasfı fevkalade yüksek bir coşkunluk ifadesi taşımasıdır. Dede Korkut'ta böyle coşkun bir hava, son derece yüksek perdeden bir söyleyiş, insanı sürükleyip götürür." (Ergin, 1971: XI).

Basat

Dede Korkut'tan sonra problemlere karşı en duyarlı ve çözüm üretici kişilerden biri Basat'tır. Hikâyelerde yiğitlik, kahramanlık çok görülen bir özellik olmakla birlikte Basat'ın cesareti diğer kahramanlardan farklı ve özgündür. O, Oğuz'un başına bela olan Depegöz problemini büyük bir cesaretle üstlenmiş ve yaratıcı düşünceyle çözmüştür. Basat bu konudaki cesareti ve kararlılığıyla yaratıcı bir kişilik özelliği sergilemiştir. Basat, Depegöz'ün yaptıklarından savaş dönüşü haberdar olur

ve çok üzülür hemen Depegözle hesaplaşmaya karar verir. Basat'ın olayı ilk duyduğunda gösterdiği tepki -"Basatun karangulu gözleri yaş ile teldi"- üzüntü onun ne kadar duyarlı ve duygusal olduğunu gösterir. Sorunlara duyarlı olmak ve duygusal coşkunluk yaratıcı bireylerin belirgin özelliklerinden biridir. Basat'ın Depegözle hesaplaşmakta ısrarlı olması kararından kimsenin döndürememesi de yaratıcı kişiliğini gösterir. Konuya odaklanma, kendini adama, motivasyon kelimeleriyle açıklanan özellik Basat için de söz konusudur. Babası ve Kazan Bey onu kararından vazgeçirmek için uğraşırlar ama o kararından dönmez Depegözle hesaplaşmaya gider. Basat Depegözle savaşıırken de yaratıcı düşünce örnekleri sergilemiştir. Basat bir mağaradadır, Depegöz de mağaranın kapısını tutup bir ayağını kapının bir yanına, birini de diğer yanına koyup onu yakalamaya çalışır. Basat, mağaradaki koyunlardan birinin derisini yüzüp kuyruğuyla başını deriden ayırmadan içine girip Depegöz'ün önüne gelir. Depegöz Basat'ın koyunun içinde olduğunu anlar ve koçun boynuzundan sıkıca tutarak mağara duvarına vurur. Basat ise koyunun boynuzunu Depegöz'ün eline verip budu arasından sıyrılıp çıkar ve kurtulur (Ergin, 2011: 212). Bu tam bir yaratıcı problem çözme örneğidir. Koyunun derisini yüzüp, kuyruğuyla başını ayırmadan içine girmek bir yaratıcı düşünce Depegöz'ün onu yakalayacağını sezip koçun boynuzunu Depegöz'ün eline vermek de bir başka yaratıcı düşünce örneğidir. Basat Depegöz'ün başka bir tuzağından yine yaratıcı gücü sayesinde kurtulur. Depegöz bir mağarada biri kınılı biri kinsız, iki kılıç olduğunu, kinsız kılıcın onu öldüreceğini, o kılıcı alıp kendisini öldürmesini söyler. Mağaraya giden Basat hemen kılıcı almaz, önce deneme yapar, kendi kılıcını tutar, kılıç onun kılıcını ikiye böler, bir ağaç getirir, kılıç ağacı ikiye böler. Bunun üzerine yayını alıp kılıcın asılı olduğu zinciri vurur, kılıç yere düşüp gömülür (Ergin, 2011: 213). Basat'ın mağaraya gider gitmez Depegöz'ün söylediği kılıcı almaması kendi kılıcı ve ağaç ile asılı kılıcı düşürmesi yaratıcı düşünce örneğidir. Görüldüğü gibi Basat sorunlara karşı duyarlı, enerjik, cesur, karalı ve problemlere çözüm üreten yaratıcı bir kişiliktir.

Buğaç Han

Buğaç Han, Dirse Han'ın oğludur. Bir gün üç arkadaşıyla meydanda aşık oyunu oynarken, Bayındır Han'ın "katı taşa boynuz ursa un gibi öğidür-idi" denilerek ne denli güçlü olduğu bildirilen boğası meydana bırakılır. Diğer çocuklar kaçar, Dirse Han'ın oğlu kaçmaz, yumruğunu boğanın alnına dayar. Boğa geri geri gidip tekrar geri gelir. Aynı durum üç defa tekrarlanır. Ne oğlan yener ne boğa yener. Oğlan, "Bir tama direk ururlar, o tama tayak olur, ben bunun alnına niye tayak olurun tururun." (Ergin, 2011: 82) diye düşünerek boğanın alnından yumruğunu çeker. Dayanaktan yoksun kalan boğa tepesinin üstüne yıkılır, oğlan da bıçağıyla boğanın başını keser. Buğaç adını da bu olaydan sonra alır. "Katı taşa boynuz ursa un gibi öğidür" denilen, üç kişinin sağ, üç kişinin de sol yanında demir zincirlerle zapt ettikleri boğa, meydana salınıncı diğer çocukların kaçıp Buğaç Han'ın kaçmaması onun ne kadar cesur olduğunu gösterir. Yaratıcı bireyler, cesurdur, risk alabilirler. Buğaç Han'ın boğayı

öldürme süreci yaratıcı bir süreçtir. Buğaç Han'ın boğayla yaptığı dövüş şeklini destek için tavana vurulan direğe benzetmesi, yumruğunu boğanın alnına dayamaktan vazgeçmesi yaratıcı düşüncede daha önce aralarında ilişki kurulmamış nesneler ya da düşünceler arasında ilişki kurarak sorunlara çözüm bulma şeklidir. “Yaratıcı kişi, mevcut olgular arasındaki bağlantıyı kurar ve keşfi gerçekleştirir. (Rawilson, 1995: 21). Görüldüğü gibi Buğaç Han cesareti, problem çözme yöntemi ve bağlantı kurucu düşünmesiyle yaratıcı bir kişiliktir.

Kan Turalı

Kan Turalı, Kanlı Koca'nın oğludur. Kanlı Koca oğlunu evlendirmek ister. Kan Turalı da babasına evlenmek istediği kızda aradığı özellikleri belirtir. Babası da bu özellikte kız aramaya başlar. İç-Oğuzu, Dış-Oğuzu arar o nitelikte kız bulamaz, Trabzon Tekürünün kızının aranılan özellikte olduğunu öğrenir. Ancak bu kızla evlenebilmek için kızın etrafındaki üç canavarı öldürmek gerekmektedir. Bu kızla evlenmek için canavarlarla dövüşüp onlar tarafından öldürülen otuz iki kâfir beyinin oğlunun başı kalenin burçlarında asılı durmaktadır. Kanlı Koca, oğlunu bu sevdadan vazgeçirmeye çalışır ancak Kan Turalı kararından dönmez ve kız için canavarlarla savaşmaya gider. Kan Turalı'nın canavarlar karşısında cesaretini koruması ve kararından dönmemesi onun yaratıcı kişilik özelliğini yansıtır. Aynı şekilde onun boğayla dövüşü de tam bir yaratıcı sorun çözme yöntemidir. Kan Turalı önce boğayla dövüşür, çok uğraşırlar ne Kan Turalı ne de boğa yener. Kan Turalı, yaratıcı düşünerek boğanın önünden kaçıp arkasından saldırır, boğanın kuyruğundan yakalar ve üç kez götürüp yere vurur, boğanın kemikleri kırılır, Kan Turalı da boğayı boğazlar, derisini yüzüp, etini meydanda bırakıp derisini Tekürin önüne koyar (Ergin, 2011: 189-190). Kan Turalı'nın sevdiği kız için canavarlarla savaşmayı göze alması, bu konudaki kararlılığı ve canavarlarla yaptığı mücadele tam bir yaratıcı düşünce ve kişilik özelliğidir.

Karaçuk Çoban

Karaçuk Çoban, Hanlarhanı Bayındır Han'ın güveyisi, Ulaş oğlu Salur Kazan'ın koyunlarına çobanlık eder. O; cesaret, kendine güven, kararlılık ve esnek düşünce gibi yaratıcı kişilik özelliklerine sahiptir. Bir gün Kazan ve beylerinin avda olmasını fırsat bilen düşmanları, Kazan Bey'in evini basıp yiğitlerini öldürüp, anasını, karısını ve küçük oğlu Uruz Bey'i esir alırlar. Sonra da Kazan'ın on bin koyununu almak için altı yüz kâfir Karaçuk Çobana saldırırlar. Çoban kaygılı bir rüya gördüğü için önceden tedbir alıp iki kardeşini yanına alıp, ağılın kapısını sağlamlaştırmış, üç yere tepe gibi taş yığılmış ve eline sapanı alıp beklemiştir. Düşman gelince de sapanına taşları yerleştirerek düşmana atar, taşlar bitince koyun demez keçi demez sapanıyla ne bulursa düşmana atar ve düşmanı uzaklaştırır (Ergin, 2011: 98-99). Çobanın buradaki cesur, risk alan tutumu, rüyadan hareketle sezgi gücünü kullanması, elindeki malzemeyi en iyi bir şekilde değerlendirmesi, sapanla bile savaşılır

düşüncesi yine taş bitince yaratıcı düşünerek koyun, keçi ne bulursa düşmana atması, kendini adamışlığı hep yaratıcı düşünce ve kişilik özellikleridir. Yaratıcı kişiler kararlı kimselerdir ve kararlarından asla dönmezler. Karaçuk Çoban da öyledir. Kazan evini kurtarmaya giderken o da yardım etmek ister, Kazan kabul etmez, o ısrarla Kazan'ın peşinden gider. Sonunda Kazan arkasından gelmesin diye onu bir ağaca bağlar, o ağacı bile yerinden sökerek ağaçla birlikte Kazan'ın peşinden gider, kararında bu kadar ısrarcıdır.

Dirse Han'ın Hatunu

Yaratıcı düşünce ve kişilik özelliklerinden biri esnek düşüncedir. Esneklik, “Bir sorun üzerine farklı yaklaşımlar getirebilme, değişik boyutları ortaya koyabilme; farklı kategorilerde fikir üretebilme; bir duruma farklı perspektiflerden yaklaşabilme.” (Özden, 1999: 127) becerisidir. Dirse Han'ın Hatunu da hikâyelerde esnek düşüncenin örneğini sergiler. Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı hikâyesinde, Hanlarhanı Han Bayındır'ın yılda iki defa verdiği, Oğuz Beylerini ağırladığı toyda, Dirse Han, kara otağda kabul edilir, altına kara keçe sererler ve kara koyun yahnisi ikram ederler. Bu durumu hakaret kabul eden Dirse Han, “Bayındır Han, benüm ne eksikliğüm gördi, kılıcumdan- mı gördi, suframdan- mı gördi”(Ergin;2011:78) deyince etraftakiler, Bayındır Han'ın buyruğu olduğunu, oğlu kızı olmayanı, yüce Tanrı hor görmüştür, biz de hor görürüz, derler. Çok öfkelenen Dirse Han adamlarıyla beraber orayı terk eder. Büyük bir öfkeyle karısının yanına gelip olayı anlatır ve bu ayıp senden midir benden midir diye sorar. Son derecede üzgün ve öfkeli Dirse Han'ın karşısında karısı esnek düşünce örneği sergileyerek suçu ne kendisinde ne de kocasında arar. O hemen olayın farklı bir boyutunu düşünür ve kocasına, ulu bir toy düzenlemesini, aç görse doyurmasını, yalıncağ görse donatmasını ve borçluyu borcundan kurtarmasını böylece bir ağzı hayır dualının duasıyla Allah'ın onlara bir oğul vereceğini söyler Ergin, 2011: 80-81). Dirse Han'ın Hatunu aynı esnek düşünce örneğini Dirse Han'ın adamları tarafından tutulup kâfir ellerine götürüldüğü zaman da gösterir, oğlunu babasını kurtarmasını için ıkan eder ve Buğaç Han da babasını esir olmaktan kurtarır. (Ergin, 2011: 91).

Yaratıcı düşünce mantıksal düşünceden farklıdır ve yaratıcı düşüncede sezgi büyük rol oynar. Günlük hayatta gerçeklerin tam olarak açıklanamadığı durumlarda sezgi gücü işin içine girer. “Sezgi ve esin kendiliğinden değil; sorunun üzerinde sürekli çalışan ve bu iki özelliğin değerini bilen kişilere gelir” (Sungur, 1997: 75). Dirse Han'ın hatununun da sezgi gücü yüksektir. O, kocasıyla oğlunun ilk avı diye hazırlık yapar ve kırk ince belli kızını alıp onları karşılamaya gider. Dirse Han'ın yanında oğlunu göremeyince korkuyla oğlunun nerede olduğunu Dirse Han'a sorar. Dirse Han'ın adamları hanın sarhoş olduğu için cevap veremeyeceğini oğlunun avda ve iyi olduğunu söylerler. Dirse Han'ın karısı eve geri döner ama sonra sezgi gücüyle oğlunu aramaya gider. Ona oğlunu aratmaya iten düşünce annelik sezgisidir. Sezgisinde yanılmamıştır, oğlunu yaralı bulur ve iyileştirir. Yine sezgi gücüyle oğlunu bulup getirir ama bunu Dirse Han ve adamlarından saklar, onların oğluna zarar vereceklerini

sezmiştir. Esnek düşünme ve sezgi gücü bakımından Dirse Han'ın hatunun yaratıcı kişilik özellikleri taşıdığını söylemek mümkündür.

Selcan Hatun

Hikâyelerdeki kadınların hepsi erkekler gibi savaşçı özellikler gösterse de bu konuda iki isim öne çıkar. Biri Selcan Hatun diğeri de Banı Çiçek'dir. Selcan Hatun, hem çok yiğit hem de çok güzeldir. Bu özelliklerinden dolayı babası Trabzon Tekürü kızını üç vahşi canavarla dövüşüp yenen yiğide vermek ister. Böyle bir kızla evlenmek isteyen Kan Turalı, üç vahşi canavarı yenip Selcan Hatun'u alıp Oğuz iline dönerken yolda konaklar ve uykuya dalar. Selcan Hatun ise beni sevenler çoktur, arkamızdan gelip beni alıp geri götürebilirler diye düşünerek, Kan Turalı'nın atına zırh giydiren kendisi de zırhını giyip süngüsünü eline alıp yüksek bir tepeye çıkıp kâfiri gözler (Ergin, 2011: 193). Selcan Hatun'un bu tavrı tam bir yaratıcı düşünce örneğidir. Var olan bilgilerden yeni bağlantılar kurmak, esnek düşünmek veya sezgi gücünü kullanmak ne denirse densin Selcan Hatun yaratıcı düşünen yaratıcı bir kişidir. Bu yüzden o, babasının (Tekürün) pişman olup arkasından geleceğini düşünerek tedbir alabilmektedir. Aynı zaman da Selcan Hatun Kan Turalı ile birlikte düşmanla korkusuzca savaşan cesaretli, riskleri gören ve üstlenen, kendine güvenen, yaratıcı bir kişidir. O, aynı zamanda çok çabuk fikir üretebilen yaratıcı düşünce örneği sergiler. Düşmanla dövüş sırasında birden Kan Turalı'nın olmadığını görünce anında “odaya düşün, ne yirde iner karışır toz var-ise ve ne yirde karga, kuzgun oynar-ise anda isteyelüm” (Ergin, 2011: 195) diyerek yüksek bir yere çıkıp etrafı gözleyerek Kan Turalı'yı bulur ve kurtarır. Selcen Hatun cesareti, sezgi gücü ve hızlı düşünmesiyle yaratıcı bir kişilik sergilemektedir.

Sonuç

Yapılan inceleme sonunda Dede Korkut hikâyelerinin günümüzde büyük önem taşıyan yaratıcı düşünce ve yaratıcı kişilik özelliklerini büyük ölçüde yansıttığı görülmüştür. Dede Korkut, Basat, Buğaç Han, Kan Turalı, Karaçuk Çoban, Dirse Han'ın Hatunu ve Selcan Hatun yaratıcı kişilik özellikleri taşımaktadır. Dede Korkut bu kişiler arasında en dikkat çeken kişidir. O, sorunlara karşı duyarlı, sorun çözücü, risk üstlenebilen, sezgi gücü yüksek, esnek düşünebilen ve coşku dolu bir ozan olarak yaratıcı düşünen ve yaratıcı kişilik özelliklerinin pek çoğuna sahip bir kahramandır. Bu özellikleriyle toplumdan büyük saygı ve sevgi görmüştür.

Hikâyelerde, sorunlara duyarlı olma, sorun çözme, bir konuya odaklanma, risk üstlenme, sezgiyle hareket etme, esnek düşünerek farklı düşünceler üretme, bağlantı kurma, cesaret ve coşku gibi yaratıcı düşünce örnekleri tespit edilmiştir.

Hikâyelerdeki erkek kahramanların sorunlara duyarlı oldukları ve sorunları çözmek için riski üstlendikleri, kararlılık ve cesaretle sorunları çözdükleri belirlenmiştir.

Yaratıcı kişilik özelliklerinden olan cesaret, hikâyelerdeki bütün kahramanların ortak özelliğidir. Ancak Basat'ın cesareti hepsinden daha baskındır. O, Oğuz'un başına bela olan Depegözle hiç tereddüt etmeden savaşır ve Oğuz'u büyük bir beladan kurtarır.

Hikâyelerdeki kahramanlar sorunları yaratıcı düşünceleriyle çözmüşlerdir. Onların olaylar, bilgiler ve nesneler arasında bağlantı kurma becerileri üst düzeydedir. Gerek Buğaç Han gerek Kan Turalı önceki bilgileriyle karşılaştıkları sorunlar arasında bağlantı kurarak, benzerliklerden faydalanarak çözüme ulaşmışlardır. Bu yaratıcı problem çözme yöntemi benzer şekilde hikâyelerde aynen tekrarlanır.

Hikâyelerdeki kadın kahramanların en belirgin yaratıcılık özellikleri sezgi güçleri ve esnek düşünebilmeleridir. Kadın kahramanlar, sezgi güçleri sayesinde birçok felaketten kurtulmuş ya oğullarının ya da kocalarının hayatlarını kurtarmışlardır. Kadın kahramanlardaki bu sezgi gücü annelik ve kadınlık duygusundan beslenmektedir. Sezgi gücü Dede Korkut ve Karaçuk Çoban'da da yüksektir. Onlar, bu güç sayesinde tehlikeleri önceden sezmiş ve ona göre tedbir almışlardır.

Hikâyelerdeki yaratıcı düşünce örneklerinden biri de esnek düşünme becerisidir. Esnek düşünce, özellikle Dede Korkut ve kadın kahramanlarda gözlemlenir. Onlar bu sayede olaylara herkesten farklı bakabilmişler ve farklı düşünceler üretebilmişlerdir.

Muharrem Ergin'in de belirttiği gibi bu hikâyeler Türk insanının yaratıcılığından beslenmektedir. Dolayısıyla hikâyelerdeki yaratıcı düşünce ve yaratıcı kişilik özellikleri aynı zamanda Türk insanın özelliğini yansıtır. Bu hikâyeler öğrencileri yaratıcılık konusunda teşvik etmek ve örnek yaratıcılık modelleri sunmak bakımlarından kullanılmalıdır. Çünkü hem ilköğretim hem de ortaöğretim programlarında öğrencilere yaratıcı düşünce becerisi kazandırmak amaçlanmaktadır. Hikâyeler bu yönüyle de incelenmeli ve öğrencilere metinlerdeki yaratıcı düşünce ve yaratıcı kişilik özellikleri gösterilmelidir. Böylece öğrenciler hem yaratıcı düşünce ve kişilik özelliklerini öğrenecek hem de kendi kültüründeki yaratıcı düşünce ve kişilik özelliklerini tanıyacaktır. Bu metinler kendi kültürünün eseri olduğu için de anlamada zorluk çekmeyeceklerdir. Zira öğrencilere çoğu zaman yaratıcı düşünce ve yaratıcı kişilik örneği olarak yabancı örnekler sunulmaktadır. Hikâyeler bu yönüyle de örnek olabilir; Türkçe, edebiyat ve tarih gibi derslerde kullanılabilir.

Kaynaklar

- Ağayev, R.(2000).Halk yaratıcılığının kaynakları. A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 4, 55-58.
- Barker, A.(2002),Yenilikçiliğin simyası. (Çev. Ahmet Kardam) , İstanbul: Mess Yayınları.
- Çiçek, M.(2011). Stratejik düşüncenin belirleyicileri olarak eleştirel ve yaratıcı düşünce. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Demirci, C.(2007). Fen bilgisi öğretiminde yaratıcılığın eriş ve tutuma etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32, 65-75.

- Ercilasun, A.(2002). Salur Kazan kimdir? Milli Folklor Dergisi, 56(14) ,22-33.
- Ergin,M.(1971).Dede Korkut kitabı. İstanbul: MEB Yayınları.
- Ergin,M.(2011).Dede Korkut kitabı I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay,O.Ş.(1980).Dede Korkut hikâyeleri. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları
- Günay, U.(1998).Dede Korkut hikâyelerindeki karakterlerin tahlili. Milli Folklor Dergisi, 37(5),3-12.
- Karasar, N. (2008). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- MEB (2005). Türkçe dersi (6, 7, 8. Sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu. Ankara: MEB Yayınları.
- Özden, Y.(1999). Öğrenme ve öğretme. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Rawlinson, G.(1995).Yaratıcı düşünme ve beyin fırtınası.(Çev. Osman Değirmen), İstanbul: Rota Yayıncılık.
- Rıza, E. T.(2000).Çocuklarda ve yetişkinlerde yaratıcılık nasıl uyarılır. Yaşadıkça Eğitim Dergisi, 68,5-12.
- San, İ.(2004).Sanat ve eğitim yaratıcılık temel sanat kuramları sanatsal eleştirisi yaklaşımları Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Senemoğlu, N(2013). İlköğretimde etkili öğretme ve öğrenme el kitabı: öğrenme ürünleri ve öğretimi. Ankara: Yargı Yayınevi
- Sungur, N.(1997).Yaratıcı düşünce. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Tunçdöken, F.(2009).Dede Korkut hikâyeleri ile Beowulf Destanı'nda yer alan toplumsal hayata ait motiflerin saptanması ve karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Üstündağ, T.(2003).Yaratıcılığa yolculuk. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Yavuz, H.S.(1998).Yaratıcılık. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, R.(1998).Yaratıcılık ve yenilik. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Yıldırım, A. (1999), Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi, *Eğitim ve Bilim*, 23, 7-17.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.